

Református Egyházkerület megalakulása, egyházmegyéinek küzdelmei a Csehszlovák Köztársaság kötelékében (1920–1928). *Acta Beregsasiensis. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*. 2011, X. évf. 1. kötet.

- FEDINEC Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Galánta–Dunaszerdahely, 2002.
- GULÁCSI Lajos: A Kárpátaljai Református Egyház története. In u.ő.: *A mélységből a magasba. Bizonyágtétel az elmúlt időről*. Gulácsy Lajos önéletrajza. Kárpátaljai Református Egyház Sajtóosztálya, h.n., 2000.
- HÉDER János: A kárpátaljai református egyház helyzete a két világháború között. In *Kárpátaljai református templomok*. (Szerk.: Radvánszky Ferenc.) Tárogató Kiadó, Ungvár – Beregszász, 2000.
- Mácsa Mihály: A Csehszlovákiai Magyar Dalosszövetség országos dalosünnepe Komáromban 1938-ban. *Limes – Tudományos szemle*, Tatabánya. 3. évfolyam, 1990. 1. szám.
- SIMON Attila: Nemzetállam-építés eszközei az első Csehszlovák Köztársaságban. *Közép-európai közlemények*, 2009, (2) 2-3.
- SZAKÁL Imre: A csehszlovák hatalomátvétel Beregszászban az első világháborút követően. *Közoktatás*, XXI. évf. 2016/2.
- SZAKÁL Imre: *Földkérdés és telepítéspolitikai Kárpátalján az első Csehszlovák Köztársaság időszakában (1919–1938)*. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem, BTK. Debrecen, 2015. Elérhető: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/217011/Szakal_Imre_dolgozat.pdf (utolsó letöltés: 2017-01-31)
- SZARKA László: Nemzetfejlődés és kisebbségpolitika Közép-Európa multietnikus államaiban. A versailles-i békerendszer első éve. In *Az első világháború következményei Magyarországon*. Szerk.: Tomka Béla. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2015.
- TOKAR Marian, FEDINEC Csilla: A csehszlovák állam integráló politikája. In *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2010.

Albert András:

A „bevett vallások” jogállása a *Compilatae Constitutiones* törvénykönyvben és az erdélyi országgyűlések végzéseiben (1661-1669)

Abstract:

The Legal State of 'Recepta Religio' in the Compilatae Constitutiones and the Statute Books of the Parliament of Transylvanian Principality (1661-1669)

Based on the principle of 'recepta religio' the constitution of the Transylvanian principality provided practice to the four common religions, worship services, the employment of elected ecclesiastical people. At the beginning of his reign Mihály Apafi I (1661-1669) maintained the equality between the four common religions on the bases of the resolutions of the Transylvanian diets and the Compilatae statute book issued in 1669. Based on the princely oath, the ruler promised free practice and respect of the rights of the common religions. He guaranteed the freedom of religion during his reign. The aim of my essay is the presentation of the prince's religious politics between 1661 and 1669.

Keywords: legal status, recepta religio, freedom of religion, *Compilatae Constitutiones* statute book.

Bevezetés

Az erdélyi országgyűlési végzések gyűjtése I. Apafi Mihály fejedelem-sége idején folytatódott. Az 1668. júliusi országgyűlés elrendelte, egy arra alkalmas, hazai törvényekben és törvényerőre emelt szokásokban jártas férfiakból és jogászokból álló tanács felállítását. A tanács feladata az volt, hogy az 1653-tól keletkezett végzéseket összegyűjtse és rendszerezze a törvénykezés érdekében.¹ A *Compilatae Constiutio-*

¹ Márkus Dezső (szerk.) *Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár 1540-1848. évi Erdélyi Törvények*. Budapest: Franklin Társulat, 1900. 7. p.

nes² törvénykönyv elkészítésekor a tanács a kibocsátott dekrétumok és országgyűlési határozatok időrendiségét figyelembe véve szerkesztette egységbe a törvénykönyvet. Egy nagyon fontos jogi szempont alapján tartalmi selejteztést végzett. A törvénykönyv elkészítésében követte az *Approbatae Constitutiones* törvénykönyv szerkezeti felépítését.³ Az elavult és oda nem illő rendelkezéseket kiiktatta a törvénygyűjteményből. A kötelező érvényűeket kiválasztotta és a gyakorlati igényeknek megfelelő törvénykönyvet szerkesztett egybe. Az elkészült munkát a tanács a Gyulafehérváron tartott 1669-es országgyűlés elé terjesztette megvizsgálás és jóváhagyás céljából. Az Előbeszéd alapján kivették azokat a végzéseket, amelyek „a hazai alaptörvényekre ártalmasok és azokba ütközők...” voltak. Az országgyűlés elfogadta a *Compilatae Constitutiones* törvénykönyvet. I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem 1669. március 4-én megerősítette és kihirdette.⁴ Az új törvénykönyv az 1653-1669 közötti országgyűlési végzések, az *Approbatae Constitutiones* törvénykönyv, a Werbőczy István *Tripartituma* és a szokásjog alapján készült el és szolgálta az erdélyi igazságszolgáltatást és törvénykezést. Az erdélyi vallásszabadság által biztosított recepta religio jogrendszere alapján a római katolikus, a szász evangélikus lutheránus, a református és az unitárius felekezetek követői szabadon gyakorolták vallásukat.

² A törvénykönyv teljes címe: *Compilatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae Eidem Annexarum Ex Articulis ab Anno Millesimo Sexcentissimo Quinquagesimo Quarto, ad praesentem huncusque Millesimum Sexcentisimum Sexagesimum Nonum conclusis excerptae*. Michael Szentyl Veres-egyházi, Claudiopoli. RMK. I 1085. RMNy 3539. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában.

³ Az *Approbatae Constitutiones* c. törvénykönyvet II. Rákóczi György erdélyi fejedelem 1653-ban Gyulafehérváron hirdette ki és jelentette meg nyomtatásban ki egy jogtudós bizottság jóváhagyása után. A teljes címe: *Approbatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem Annexarum, Ex Articulis ab Anno Millesimo Quingentesimo Quadragesimo, ad praesentem huncusque Millesimum Sexcentisimum Quinquagesimum tertium conclusis, compilatae...* Claudiopoli, Impressit: Michael Szentyl Veresegyházi MDCLXXVII.

⁴ Kispál László: Erdély fejedelmi korszaka. (Kolozsvár), 1940. 302.o.-Szilágyi Sándor szerk. Erdélyi Országgyűlési Emlékek, XIV. kötet, 387.p.

A *Compilatae Constitutiones* az *Approbatae Constitutiones* törvénygyűjtemény folytatása és szerkezeti felépítése követi annak beosztását. A mű Előszavában (Praefatio) a törvénykönyv keletkezésének okait és körülményeit taglalja. A *Compilatae Constitutiones* törvénygyűjtemény az első fejezet 1. cikkelyében foglalkozik a recepta religio jogrendszerével. Az 1568-as Tordai országgyűlés határozatának tükrében a szabad vallásválasztás és gyakorlás mellett a különböző keresztyén bevett és megtúrt vallások együttélését és gyakorlását biztosította az *Approbatae Constitutiones* törvénygyűjtemény alapján.⁵ A törvénykönyv kötelezte a négy bevett vallás híveit, hogy rendszeresen látogassák az istentiszteleteket és gyakorolják vallásukat.⁶

⁵ *Approbatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem Annexarum, Ex Articulis ab Anno Millesimo Quingentesimo Quadragesimo, ad praesentem huncusque Millesimum Sexcentisimum Quinquagesimum tertium conclusis, compilatae...* Claudiopoli, Impressit: Michael Szentyl Veresegyházi MDCLXXVII. Pars Prima. Art. II. 1. p. - „A ’Négy ecepta religiók az Országnak ezen megegyezett közönséges végezei szerint, ennekutánna is in prepetuum pro receptis tartassanak, bődlog emlékeztetű eleinknek ditséretes példájok szerint, holott az Hazának közönséges megmaradása is azt kívánnyia, hasonlóképen az Ország Constitutiói, és néhány rendben lött uniók is. Ezen négy recepta, úgymint Evangelica Reformata, (vulgo Calviniana) Lutherana sive Augustana, Romano-Catholica, Unitaria vel Antitrinitaria religióknak szabados exercitiumok, in locis juxta Constitutiones regni solitis, ezután is megengedtessek.”

⁶ *Compilatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum. Ex Articulis ab Anno Millesimo Sexcentesimo Quinquagesimo Quarto, ad praesentem hunc usque Millesimum Sexcentisimum Sexagesimum Nonum conclusis excerptae*, Claudiopoli, Typis Coll. reform. Anno MDCLXXIX, 2. p. -:” A’Melly Paraszt ember Templomot nem akarna frequentálni, hanem az Isteni tiszteletet el-múlatná háromszor egymás után, az ollyakat a ’ Dominus terrestris Istenhez való buzgóságából, méltó mentsége nem lévén az ollyan Jobbágnak, verettesse kézi kalodába, hogy az által-is az Isteni tiszteletre szoktathassa.”

Éberan őrködött az erkölcsös és vallásos életvitel megtartása felett mind a házasságban mind a polgári életben.⁷

A katolikus vallás jogállása 1661-1669 közötti időszakban

Az erdélyi katolikus vallás az 1557-es országgyűléstől kezdve fokozatosan veszítette el vallási és társadalmi súlyát. Az erdélyi rendek kitiltották a jezsuitákat az országból és a katolikus püspöki tisztelet vikáriussal helyettesítették. Bethlen Gábor fejedelem óta bevett szokássá vált, hogy a katolikus rendek (katolikus status) az egyházi gyülekezükben választották meg. A megválasztott vikáriust a mindenkori erdélyi fejedelem erősítette meg tisztségében.⁸ I. Apafi Mihály fejedelem idejében kiadott resolutio jól tükrözi az erdélyi katolikusok helyzetét.⁹ Az erdélyi katolikusok parókiális öröksége megmaradt az egyház birtokában. Azok az ingatlanok, amelyek az állami kincstár vagy a jogos örökös érdekeit sértették a fejedelmi kincstár (fiscus) tulajdonába kerültek és az állami vagyont gyarapították. Újabb ingatlanok és javak magánszemély vagy alapítvány adományai révén a katolikus egyház tulajdonába csak az országgyűlés jóváhagyásával

⁷ *Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum. Ex Articulis ab Anno Millesimo Sexcentesimo Quinquagesimo Quarto, ad praesentem hunc usque Millesimum Sexcentimum Sexagesimum Nonum conclusis excerptae, Claudiopoli, Typis Coll. reform. Anno MDCCCLXXIX, 6.p. ...* „Ez elmúlt veszedelmes időkben jött volt ilyen alkalmatlanság-is bé közinkbe, hogy némely ember feleségét és felesége is Urát el-hagyván azonban rabságban lévő atyánkfiaiinak is feleségek némelyek Urokat életben lenni tudván, hitekről meg nem emlékezvén férjhez mentek s' mennek rab Uroknak-is javokat elhordván 'a tékozolván, ha a Papok Székin visszá ítéltetnek-is, hitek mellé nem redeálnak, némelyek pediglen efféle személyeket házoknál tartanak és lappangtatnak. Mellyről concludáltunk úgy, hogy ha melly személt, akár férjfi, akár asszonyi állat légyen az, de visszá ítélnék a'Prédikátorok, kötelesek légyenek hitek mellé redeálni és istenesen élni...”

⁸ Dr. Boros Fortunát: A protestáns fejedelmek kora. In: Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene. 67.p.

⁹ Szilágyi Sándor (szerk.): Erdélyi Országgyűlési Emlékek. (1675-1679) XVI. Budapest, 1893.

219.p.

kerülhettek.¹⁰ I. Apafi Mihály fejedelemsége idejében sem volt betöltve a római katolikus püspöki szék. Helyettesítője a vikárius volt, aki püspöki jogokat gyakorolt. A fejedelem sérelmezte, hogy a vikárius gyakorolta a püspöki jogokat és ezzel törvényt sértett. A katolikus status pedig a csornai prépost (mint „választott” püspök) által kibocsátott engedélyére hivatkozott. Ebben az időszakban a szerzetesrendek közül a ferencziek működtek Csíksomlyón és Mikházán. A jezsuita rendiek Kolozsmonostoron alapított rendházukban és iskolájukban fejtek ki komoly hitéleti tevékenységet.¹¹ Vallási sérelmeket a Gyulafehérváron 1665. Május 1-22. között tartott országgyűlés elé terjesztették.¹² A sérelmek között szerepelt a jezsuita szerzetesek elűzése az országból, a szerzetesek temetési szolgálatának, betegek látogatásának akadályozása és tiltása Kővár, Szamosújvár és Fogaras városokban, a katolikusok vallási diszkriminációja a polgári tisztek betöltésében, Kolozsvárott és Marosvásárhelyen, a templomok használatának és építésének tiltása a városokban a katolikusok részére, a kolozsmonostori katolikusok félelme a közeli török hadsereg miatt, a nyújtódi, a háromszéki és a tövisi szerzetesek klastrom építésének tiltása.

I. Apafi Mihály fejedelem és tanácsosai válaszoltak a benyújtott sérelmekre. Válaszukban hangsúlyozták, hogy a sérelmekre azért nem adhattak olyan választ, amelyet vártak tőlük, mert azt az ország

¹⁰ „Pars prima. titulus primus. ekklesiái dolgokról: Articulus I. Amelly Religión lévőeknek Templomok kezeiből a'más Religión lévőktől hatalmasul kifoglaltattak magok authoritasokból, az ilyen hatalmaskodók ellen procedáljanak az ilyenekről írt Articulusok szerént.”- *Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum. Ex Articulis ab Anno Millesimo Sexcentesimo Quinquagesimo Quarto, ad praesentem hunc usque Millesimum Sexcentimum Sexagesimum Nonum conclusis excerptae, Claudiopoli, Typis Coll. Reform. Anno MDCCCLXXIX. 1. p.*

¹¹ Dr. Boros Fortunát: A protestáns fejedelmek kora. In: Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene. 82.p.

¹² Szilágyi Sándor (szerk.): Erdélyi Országgyűlési Emlékek. (1686-1688) XIX. Budapest, 1896. 499.p.- Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. III. 1647-1687. 358.p.

törvénykönyvei nem engedték meg.¹³ A jövőre nézve javasolni fogják az országgyűlésnek a katolikusokra vonatkozó vallásügyi törvények módosítását. I. Apafi Mihály fejedelem készséggel és felebaráti szeretettel úgy kíván fejedelmi kötelességének eleget tenni, hogy „... *mindenik religión levő ecclesia in suis terminis maradhasson, csendességben, egyik az másiktól bántódást ne szenvedjen...*”¹⁴

I. Lipót császár és magyar király az erdélyi katolikusok ügyét szíven viselve támogatásáról biztosította az erdélyi katolikus státuszt. Diplomáciai úton próbált befolyást szerezni és nyomást gyakorolni I. Apafi Mihály fejedelemre és tanácsára. Politikai közbenjárást ígért az Erdélyi fejedelemségnek a Portánál. Cserébe azt kérte, hogy az erdélyi katolikusok sérelmeit orvosolják és állítsák vissza az erdélyi római püspöki tisztséget. A bécsi udvar politikai célkitűzése az volt, hogy az Erdélyi fejedelemségben biztosítva legyen a Habsburg befolyás és katolikus fejedelem kerüljön a fejedelmi székbe. Kászoni Márton esztergomi kanonoknak, császári követjárása sikertelenül zárult. Minekutána fény derült a császári politikai játszmára az 1666. február 1-26. között tartott fogarasi országgyűlés tiltakozott e szándék ellen és levette a napirendi pontok közül.¹⁵ A székelyudvarhelyi vallási ellentétek orvoslására az országgyűlés biztosokat küldött ki. A

¹³ Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem Annexarum ex Articulis ab Anno Millesimo Quingentesimo Quadragésimo ad praesentem huncusque Millesimum Sexcentésimum Quinquagesimum tertium conclusis, compilatae, Ac primum quidem per Dominos Consiliarios revisa, tandemque in Generalis Dominorum Regnicolarum, ex edicto Celsissimi Principis, D. D. Georgii Rakoczi II. Dei Gratia Principis Transilvaniae, Partium regni Hungariae Domini, et Siculorum Comitibus, etc. Domini eorum Clementissimi, in Civitatem Albam Juliam ad diem decimum quintum mensis Januarii Anni praesentis 1653. congregatorum, conventu, publice relecta, intermixtis etiam Constitutionibus sub eadem Dieta editis. Claudiopoli, Ex Officina Nicolai Kis de Miszt-Tótfalu, Anno MDCXCVI. 6-7.p.

¹⁴ Humillima replicatio ad Illmam Celsitudinem Vestram, statuam Catholicorum. In: Szilágyi Sándor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek, (1664-1669) XIV. Budapest, 1889. 106-107.p.

¹⁵ Universi Status et Ordines trium nationum regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum. Datum Fogarasini in generalibus nostri Comitibus, die 15. Febr. 1666. Szilágyi Sándor (szerk.): Erdélyi Országgyűlési Emlékek. IX. Budapest, 1883. 179-181. o.- Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. III. 372.p.

katolikus és református vallásúak közötti viták lecsendesítése céljából tárgyalóasztaloz ültek a felekezetek világi képviselői, a katolikus Hal-ler Pál, az evangélikus lutheránus kőhalmi királybíró és az unitárius Pálfi István. Az 1669. január 25.-március 4. között tartott gyulafehérvári országgyűlésen többek között a katolikusok részéről benyújtott kérést tárgyalták. A folyamodványban kérték a kolozsvári Farkas-utcai templom átadását a katolikusok részére. A benyújtott kérés ügyében nem született döntés. Az erdélyi rendek a Habsburg császárnak küldött levelükben tiltakoztak. Sérelmezték a Bécsi Udvarnak az Erdélyi belügyeibe való beavatkozási szándékát.

A szász lutheránus vallás jogállása 1661-1669 közötti időszakban

Az evangélikus lutheránus vallás az 1530-as években az Erdélyi szászok között talált követőkre Pemflinger Márk és Johannes Honterus munkálkodása révén. A szász universitas szebeni gyűlésén 1545-ben fogadták el a lutheri tanokat. Két évvel később a megyesi zsinaton magukévá tették Johannes Honterus által megfogalmazott hitvallást, a Reformationsbüchleint.¹⁶ Az 1557. június 1-én tartott tordai rendi gyűlés elfogadta a létező vallások egyenjogúságának elvét. A szász lutheránus vallás bevett vallássá vált. Az 1571-es marosvásárhelyi országgyűlésen törvénybe iktatták a 4 bevett vallás jogrendszerét. A szász evangélikus lutheránusok egyházi központja a 17. század második felében Nagyszeben volt. Lelkészeiket a hívek választották, a fejedelmi megerősítés után beiktatták lelkészi tisztségükbe. A lelkészek felett álló esperest a káptalan választotta meg. A szuperintendenst (püspök) a lelkészi és világi képviselők együttesen választották meg. Az evangélikus lutheránus vallás felett az esperesek és püspök mellett a *Compilatae Constitutiones* törvénykönyv őrködött. Az egyre jobban elvilágiasodó életmódot folytató lelkészek ellen a szász lutheránusok zsinatain szigorú végzéseket hoztak. A lelkészeket a Biblia napenkénti olvasására, a prédikálásra való komoly felkészülésre, a lelkészek puritán életvitelre ösztönözték.¹⁷ Az Approbatae Constitu-

¹⁶ Oskar Witstock: Johannes Honterus, der Siebenbürger Humanist und Reformator, Göttingen, 1970. 25. p.

¹⁷ Teutsch, G. D.: Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Kronstadt, 1852-58. I. 39. p.

tiones törvénykönyv két egyházkormányzati és törvényhozói szervet létesített. Az egyik a generális papi gyűlés volt, amely az egyháziakkal kapcsolatos kérdésekben hozott döntéseket. A másik a generális vegyes gyűlés volt, amely az Universitas Saxonumot érintő kérdésekben határozott. A törvénykönyv a szász lutheránus egyházak épületeire vonatkozó döntéshozatal különleges eljárását szabályozza. Először a papi testület tárgyalta majd azután a magisztrátus és a patrónusok testülete elé került megvitatásra. A végső döntést közösen hozták meg.¹⁸ A *Compillatae Constitutiones* törvénykönyv is ebben a szellemben fogalmazta meg a szász lutheránusok vallási ügyeit és jogait.

A református vallás jogállása 1661-1669 közötti időszakban

A reformátusok ebben az időszakban az egyházi intézmények újjáépítésén és megújításán munkálkodtak. Az 1657-es lengyelországi veszteségeket mind a négy bevett vallás megsínylette mind anyagiakban mind lelkiekben. I. Apafi Mihály fejedelemtől a négy bevett erdélyi vallás elviekben minden anyagi és erkölcsi támogatást megkapott. Maga a fejedelem is református vallású lévén elődeihez hasonlóan azon fáradozott, hogy támogassa az erdélyi református egyházközseket, azoknak lelkészeit. Erős református hegemonia érvényesült uralkodásának ebben az időszakában. Kezdeményezésére az erdélyi református vallás javára fontos határozat született az 1661. évi generális zsinaton. A püspöki igazgatás fenntartását, a presbiterianizmusból származó egyenetlenség felszámolását és az egyforma egyházi igazgatást rendelte el a zsinat. A református kollégiumok javainak felügyeletére kollégiumi főgondnokokat nevezett ki.¹⁹

Az Erdélyi fejedelemség legjelentősebb református főiskolája a Bethlen Gábor által Gyulafehérváron 1622-ben alapított *Collegium Academicum* volt. Minekutána a híres gyulafehérvári református főiskola és könyvtára az Erdélybe betörő tatár seregek portyázásai

¹⁸ *Approbatae Constitutiones*. ...III. Art. 3. bek. :”Szentírás serpenyőjében igazságosan megfontolják”

¹⁹ Dr. Endes Miklós: Erdély három nemzete és régi vallása autonómiájának története. Budapest, 1935. 259.p.

miatt elpusztult ezért 1662. október 06-án a székelykocsárdi táborban kelt alapítólevelében Bethlen János kancellár tanácsára elrendelte a Gyulafehérvári Református Kollégium áttelepítését Nagyenyedre.²⁰ A fejedelem az újjáalapított református főiskola anyagi megerősítésén fáradozott. Az 1665 májusában egybehívott országgyűlésen gyűjtést hirdetett meg a református kollégium támogatására. A tanulás lehetősége mindenki előtt nyitva állt. Társadalmi származástól függetlenül a fejedelem támogatta a tudományok elsajátítását és annak művelését. Számos fiatal tanult az erdélyi református iskolákban. A visszaélések elkerülése céljából az 1664. évi novemberi segesvári országgyűlés elrendelte, hogy bizonyos feltételek mellett engedélyezzék az ifjak tanulmányait. A tanulmányaikat befejezők lelkészi és tanítói pályát kellett választaniuk.²¹

Az 1660-as évek elején az erdélyi református vallás zsinatain megjelenő lelkészek és világi főrendűek közös tanácskozása előre vetítette az egyházi-világi vegyes gyűlés (*congregatio politico-ecclesiastica*) intézményének létrejöttét.²² Az 1668. május 2-4 között Gyulafehérváron tartott országgyűléssel egy időben ülésezett a lelkészekből és a világi főnemesekből álló vegyes gyűlés. Fontos egyházi kérdésekről tárgyaltak és hoztak határozatot. A vegyes gyűlést megelőzte az 1668. április 27.-én Nagyenyeden tartott zsinat. Az I. Apafi Mihály fejede-

²⁰ P. Szathmáry Károly: A gyulafehérvár-nagyenyed Bethlen-főtanoda története, Nagy-Enyed, 1868. 76-77. p.

²¹ „Az deáki tudományra menendő ifjak felől is töltünk ilyen conclusumot kegyelmes urunk, Nagyságod consensusa is accedálván, hogy akik olyanok találtnának csak a jobbágyság előtt lappanganának nem akarván úgy mint rendi s módja az tudományokban való exercitiiumot elkövetni, jobbágyságainkból álló ifjak kezesekeket tartozzanak adni arról, hogy predicatori és scholabeli hivatalban helyeztetik magokat, ha kik kezesekeket nem találtnának, hitlevelet adjanak és ha ecclesiasticus ordóban és rendben lesznek collocáltván, maradjanak meg állapotjokban, ha hol a nem lenne, kezesekek kötelesek légyenek az olya tisztességes hivatal kívül való személyekkel földesuruknak reducálni, a hitlevelet adott személyek is jobbágyságra redeálni, a harangozók és mesterségnek valedicáló személyeket is ide értvén, kik csak az jobbágyságot kerülvén, praedicatorok cagy schola mesterek hátok megett latítálnának”. Szilágyi Sándor (szerk.): Erdélyi. Országgyűlési Emlékek. XIII. (1661-1664) Budapest, 1888. 372.p.

²² Tóth Ernő: I. és II. Apafi Mihály naplója. In: Erdélyi Múzeum, 1900. 145.p.

lem kezdeményezésére egybe hívott zsinaton a néhai Veresmarti Gáspár református püspök utódját jelölték és választották meg. A fejedelem a református egyház patrónusaként érezte tekintélyét és befolyását a püspökválasztáson. A zsinaton megjelent Bethlen János és Bánffy Zsigmond református fejedelmi tanácsosok kifejtették, hogy a fejedelem nem kívánja korlátozni a zsinat püspökválasztási jogát és szabadságát. A fejedelem együtt kíván szavazni a zsinaton résztvevőkkel. Az I. Apafi Mihály fejedelem által támogatott Kovásznai Pétert választották meg református püspöknek.²³

Az unitárius vallás jogállása 1661-1669 közötti időszakban

Az erdélyi unitárius vallás a másik két protestáns valláshoz hasonlóan a zsinatokon tárgyalta a hitelvi és szervezeti kérdéseket. A hitelvi kérdések megvitatásában a fejedelmi udvar és a nemesség képviselte magát. A világi képviselet az egyházközségi életben legfőképpen a patronátusságban és a presbiterek megválasztásában volt jelen. A vallási dogmák megalkotása és az egyházi irányítása a lelkészek feladata volt. A zsinat a legfelsőbb törvényalkotói és igazgatási fórum volt az egyházban. Két testületre oszlott az erdélyi unitárius egyház: a *sancta synodus generalisra* és a *generale consistoriumra*. Az első a nyári időszakban működött és hivatott egybe, a második a téli időszakban munkálkodott. A paritás elvén működő testületbe 24 lelkészi és világi képviselőt választottak be. A két testület működése közötti időszakban lépett színre a *partiale consistorium*. Ebbe tartozott a Kolozs-Doboka kör lelkészei, világi képviselői és a kolozsvári tagok is.²⁴ Az 1668. január 10. és február 3. között tartott beszercei országgyűlés újratárgyalta az 1638-as *dési complanatiot*. Az I. Rákóczi György idején vizsgált szombatosok és unitáriusok ügye nagy visszhangra talált az erdélyi társadalomban. A vizsgálat oka a szombatosságnak, mint eretnekségnek elítélése és megszüntetése. A *dési complanatio-*

²³ Dr. Illyés Géza: Az erdélyi református zsinatok emlékei és végzései. Kézirat az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltára Kolozsvárott. 1940-1942. (Az 1668. évi zsinat.) 112.p.

²⁴ Dr. Endes Miklós: Erdély három nemzete és régi vallása autonómiájának története. Budapest, 1935. 261.p.

ban²⁵ felszólították a szombatos vallásúakat, hogy térjenek át a négy bevett vallás egyikébe. Akik a református vallást választották azok maradjanak meg abban. Az I. Apafi Mihály fejedelem elé terjesztett napirendi pont ennek újratárgyalása és alkalmazása volt.

Az unitárius vallásra tért szombatosok utódait azzal vádolták meg, hogy titkon gyakorolják a betiltott szombatos vallást. A fejedelem döntése alapján a szombatosság gyakorlásával vádolt személyeknek választaniuk kell a négy bevett vallás közül, amelyet gyakorolni fognak a jövőben. Az áttért szombatosokra kegyelmet gyakorol, de minden anyagi javaiktól megfosztja őket. Az unitáriusok püspöke, aki maga is egy szombatos leszármazott lévén azzal a kéréssel fordult a rendekhez, hogy a törvényt ne alkalmazzák az áttért szombatos utódokra és járjanak közbe a fejedelemnél ez ügyben. A másik kérés a Lengyelországból Erdélybe menekült socinianusok letelepedésének engedélyezése volt. I. Apafi Mihály fejedelem nem változtatott döntésén és az országgyűlési határozatot végrehajtották. A socinianusok erdélyi letelepedését sem támogatta.²⁶

Befejezés

Az 1568-as Tordai országgyűlésen törvénybe iktatott és kihirdetett vallási tolerancia és a vallásszabadság fontos vívmánya - a vallások együttélésének biztosítása mellett- az adott felekezet vallási meggyőződésének szabad terjesztése volt. Az erdélyi *recepta religio* a négy bevett vallás tanításának, hirdetésének, gyakorlásának és az istentisztelet, tanítás végzésére megválasztott egyházi személyek alkalmazásának szabadságát jelentette. I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem uralkodása elején (1661-1669) az általa egybehívott erdélyi országgyűléseken és az 1669-ben kiadott *Compilatae Constitutiones* törvénykönyvben biztosította a négy bevett vallás közötti jogegyen-

²⁵ A *dési complanatio* az 1638-as dési országgyűlésen tartott vallásügyi kérdések megvitatásának eredménye. Az egyezmény folytán az unitáriusok az egymás közti viszálykodás után tisztázták a hitvallásuk hitelességét és a szombatosoktól való elkülönülésüket. - Ld. Zoványi Jenő: Magyar egyháztörténeti lexikon, Budapest, 1977. 636.p.

²⁶ Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. (1647-1687) III. Budapest, 1893. 375-379.p.

lőiséget. Az 1568-as tordai országgyűlés tükrében az erdélyi alkotmány egyik alap pillérévé tette azt.²⁷ A *'recepta religio'* jogrendszerének tiszteletben tartását fogalmazták meg I. Apafi Mihály fejedelmi conditióiban: *"Hogy mindeneket személyválogatás nélkül az négy recepta religióban és azoknak egyaránt való szabados exercitióiban ő nagysága megtart, s másokkal is megtartat és egyik religión lévő ecclesiákra is hatalmasan nem küld és nem foglaltatja ő nagysága, religióknak respectusáért is hazafiai közül meg nem vet, hanem ebből minden személyválogatás és megkülönböztetés nélkül élet mindeneket."*²⁸ I. Apafi Mihály fejedelem a lehetőségekhez mérten eleget tett a conditiókban leírtaknak. Uralkodása alatt biztosította a négy bevett²⁹ vallás szabad gyakorlatát és a megtűrt státuszú vallások működését.³⁰

Felhasznált irodalom

- Approbatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem Annexarum, Ex Articulis ab Anno Millesimo Quingentesimo Quadragesimo, ad praesentem huncusque Millesimum Sexcentisimum Quinquagesimum tertium conclusis, compilatae...Claudiopoli, Impressit: Michael Szentely Veresegyházi MDCLXXVII.
- Compilatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae Eidem Annexarum Ex Articulis ab Anno Millesimo Sexcentisimo Quinquagesimo Quarto, ad praesentem huncusque Millesimum Sexcentisimum Sexagesimum Nonum conclusis excerptae. Michaellem Szentely Veres-egyházi, Claudiopoli. Typis Coll. reform. Anno

²⁷ Szilágyi Sándor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek történeti bevezetésekkel. II. köt. Budapest, 1875-1898. 267. p. - Compilatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum. Ex Articulis ab Anno Millesimo Sexcentisimo Quinquagesimo Quarto, ad praesentem hunc usque Millesimum Sexcentisimum Sexagesimum Nonum conclusis excerptae, Claudiopoli, Typis Coll. reform. Anno MDCLXXIX, 2.p. - „A'Prédikátorok a'Patronusnak és Populusnak nagyobb részének akarátja ellen az Eklésiákban meg ne maradhassanak, lakhassanak, ha szintén a'minor Parstól marasztatnának is, hanem az Esperestek kötelesek légyenek az olyan helyekből ki-vinni, és más helyekre collocálni."

²⁸ Szilágyi Sándor (szerk.): Erdélyi Országgyűlési Emlékek. (1661-1664) XIII. Budapest, 1888. 79.p.

²⁹ A *4 recepta religio* jogrendszerébe tartozó vallások államilag 1571-ben elismert és anyagi támogatásban részesített vallások voltak. Ide tartozott a római katolikus, az evangélikus, a református és az unitárius vallás.

³⁰ A *religio tolerata* státuszú vallások állam által el nem ismert és nem támogatottak voltak. Ide tartozott a román ortodox, az anabaptista, az izraelita vallások.

MDCLXXIX. RMK. I 1085. RMNy 3539. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában.

- Dr. Boros Fortunát: A protestáns fejedelmek kora. In: Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene.
- Dr. Endes Miklós: Erdély három nemzete és régi vallása autonómiájának története. Budapest, 1935.
- Dr. Illyés Géza: Az erdélyi református zsinatok emlékei és végzései. Kézirat a Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltára Kolozsvárott. 1940-1942.
- Kispál László: Erdély fejedelmi korszaka. (Kolozsvár), 1940.
- Márkus Dezső (szerk.) Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár 1540-1848. évi Erdélyi Törvények. Budapest: Franklin Társulat, 1900.
- Oskar Witstock: Johannes Honterus, der Siebenbürger Humanist und Reformator, Göttingen, 1970.
- P. Szathmáry Károly: A gyulafehérvári - nagyenyedi Bethlen-főtanoda története, Nagy-Enyed, 1868.
- Szilágyi Sándor (szerk.): Erdélyi. Országgyűlési Emlékek. (1661-1664) XIII. Budapest, 1888.
- Szilágyi Sándor (szerk.): Erdélyi. Országgyűlési Emlékek. (1675-1679) XVI. Budapest, 1893.
- Szilágyi Sándor (szerk.): Erdélyi. Országgyűlési Emlékek. (1686-1688) XIX. Budapest, 1896.
- Szilágyi Sándor (szerk.): Erdélyi. Országgyűlési Emlékek. XIII. (1661-1664) Budapest, 1888.
- Szilágyi Sándor Erdélyi Országgyűlési Emlékek, (1629-1637) IX. Budapest, 1883.
- Szilágyi Sándor szerk. Erdélyi Országgyűlési Emlékek (1664-1669) XIV. Budapest, 1889.
- Szilágyi Sándor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek történeti bevezetésekkel. II. köt. Budapest, 1875-1898.
- Teutsch, G. D.: Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Kronstadt, 1852-58. I. 39. o.
- Tóth Ernő: I. és II. Apafi Mihály naplója. In: Erdélyi Múzeum, 1900.
- Zoványi Jenő: Magyar egyháztörténeti lexikon. Budapest, 1977.
- Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. III.
- Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. (1647-1687) III. Budapest, 1893.